

ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА ЦІЛЬМАК,

доктор юридичних наук, кандидат психологічних наук, професор,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
кафедра криміналістики, судової медицини та психіатрії;

 <https://orcid.org/0000-0001-7348-4876>,

e-mail: cilmalen@gmail.com

РІЗНОВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ НА ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Виокремлено з точки зору психології основні різновиди діяльності судді під час підготовки до судового засідання та конкретизовано зміст їх завдань, визначено перелік професійно важливих якостей та видів компетентностей, якими він повинен володіти. Це дозволить удосконалити теоретичні положення судової психології, а також сприятиме розробці конкурсних засад добору суддів.

Ключові слова: суддя, судове засідання, підготовчий етап, різновид, суддівська діяльність, професійно важливі якості, види компетентностей.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Професія суддя є однією з найскладніших юридичних професій, що належать до типу «людина – людина» у системі «людина – суспільство – право».

На сучасному етапі в Україні відбувається реформування судово-правової системи. Головною метою цієї судово-правової реформи є оновлення судової гілки влади для відновлення довіри до суду. Вагоме значення для забезпечення цієї реформи мають критерії конкурсних засад добору суддів. Тому, на нашу думку, першочерговими завданнями є визначення: 1) найбільш чітких критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді; 2) напрямів підготовки кандидата до суддівської діяльності; 3) різновидів і рівнів компетентності, якими повинен володіти суддя; 4) найбільш ефективних форм підготовки; 5) форм і критеріїв кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посаду судді. Для вирішення цих завдань насамперед необхідно вивчити сутність і зміст суддівської діяльності з точки зору психологічної науки.

Як відомо, кожний різновид професійної діяльності має три етапи реалізації, а саме підготовчий, основний та заключний. Тому необхідно вивчити сутність і зміст діяльності судді на цих етапах. Слід зазначити, що одним із важливих етапів суддівської діяльності є підготовчий. Головною метою підготовки судді до судового засідання є створення всіх умов та вжиття всіх необхідних заходів для правильного, своєчасного, безперешкодного, всебічного, обґрунтованого та об'єктивного розгля-

ду справи (кримінального провадження) по суті. Отже, підготовка судді до судового засідання є підґрунтям, яке обумовлює в подальшому якість результатів судового розгляду справи (кримінального провадження).

Стан дослідження проблеми

Окремим психологічним аспектам суддівської діяльності присвячено наукові праці Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, В. В. Беда, В. Л. Васильєва, А. В. Дулова, Б. З. Зельдовича, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. В. Коштинця, О. М. Литвака, В. Я. Марчака, М. М. Михеєнка, О. Р. Ратінова, А. В. Федіної, М. О. Чельцова, О. К. Черновського, Ю. В. Чуфаровського, В. Ю. Шепітька та ін.

Виокремленню різноманітних компонентів суддівської діяльності присвячено наукові праці таких учених, як В. Я. Марчак та О. К. Черновський [1, с. 119], М. В. Костицький та А. В. Федіна [2, с. 206–214], В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько [3, с. 312–319] та ін. До таких компонентів вони відносили пізнавальний, організаторський, комунікативний та посвідчувальний. Убачається, що зазначені компоненти не повною мірою розкривають зміст суддівської діяльності на різних етапах їх реалізації. Також у наукових працях немає опису з точки зору психології різновидів діяльності судді на етапі підготовки до судового засідання й, відповідно, не конкретизовано основні завдання цих різновидів діяльності, не визначено основні професійно важливі якості та види компетентності судді, що їх забезпечують та обумовлюють.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення основних професійно важливих якостей та різновидів компетентності судді шляхом обґрунтування та конкретизації основних завдань різновидів його діяльності під час підготовки до судового засідання.

Завдання дослідження:

- 1) виокремити різновиди діяльності судді під час підготовки до судового засідання;
- 2) конкретизувати зміст основних завдань різновидів діяльності судді під час підготовки до судового засідання;
- 3) відповідно до різновидів діяльності судді на підготовчому етапі визначити та виокремити необхідні професійно важливі якості та види його компетентностей.

Наукова новизна дослідження

У нашому дослідженні:

а) *уперше*:

– виокремлено, з точки зору психології основні різновиди діяльності судді під час підготовки до судового засідання;

– конкретизовано зміст завдань різновидів діяльності судді під час підготовки до судового засідання;

– обґрунтовано перелік професійно важливих якостей та видів компетентностей, якими повинен володіти суддя;

б) *удосконалено*:

– положення конкурсних засад добору суддів;

в) *набули подальшого розвитку*:

– теоретичні положення судової психології.

Виклад основного матеріалу

Проаналізувавши зміст основних нормативно-правових актів, що регламентують суддівську діяльність та її зміст на підготовчому етапі, а також здійснивши опитування суддів (67 осіб) щодо основних напрямів їх діяльності під час підготовки до судового засідання, ми вважаємо, що слід виокремити такі взаємопов'язані різновиди діяльності судді, як: гносеологічна, дослідницька, прогностична, конструктивна, стратегічно-тактична, організаційна, управлінська, психологічна, комунікативна та фіксаційна (див. рис 1.).

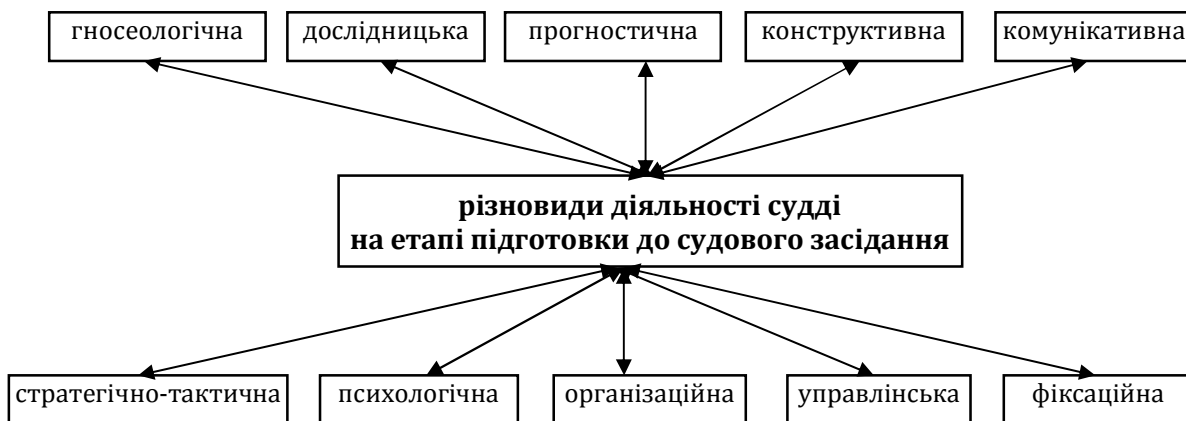

Рисунок 1 – Різновиди діяльності судді на етапі підготовки до судового засідання (з точки зору психології)

Оскільки зазначені різновиди діяльності на етапі підготовки до судового розгляду мають різне спрямування, то зрозуміло, що кожен із них: а) має власні конкретні завдання; б) обумовлюється різними професійно важливими якостями; в) забезпечується різними видами компетентності.

Гносеологічна діяльність судді на етапі підготовки до судового засідання обумовлює процес пізнання. Основними завданнями цієї діяльності судді є вивчення:

- 1) матеріалів справи (кримінального провадження);
- 2) інформації стосовно фактів та обставин кримінального правопорушення;

3) особистісних характеристик учасників судового провадження;

4) законодавчих норм;

5) судової практики та ін.

Зазначений різновид діяльності судді: 1) обумовлюється такими основними групами професійно важливих якостей, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними видами компетентності: правовою, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Гносеологічна діяльність є тісно взаємопов'язаною з дослідницькою, яка обумовлює процес дослідження матеріалів справи

(кримінального провадження). *Основними завданнями* цієї діяльності судді на етапі підготовки до судового засідання є:

- 1) копії та скрупульозне дослідження обставин справи (кримінального провадження);
- 2) усебічний, ґрунтовний і копійкий аналіз фактичних даних;
- 3) оцінювання та зіставлення одержаної інформації стосовно фактів та обставин кримінального правопорушення;
- 4) установлення суперечностей у поданих доказах;
- 5) визначення умов отримання фактичних даних;
- 6) моделювання події певного явища;
- 7) установлення взаємозв'язку фактів, які не були враховані досудовим слідством або були визнані такими, що не заслуговують на увагу, тощо.

Дослідницька діяльність судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: психологічною, інформаційно-технологічною, стратегічно-тактичною та правовою.

Слід зазначити, що учасники або сторони судового розгляду вигадують різноманітні способи, щоб зірвати судові засідання. Тому суддя повинен завчасно передбачати ці негативні явища й усунути їх ще до початку судового засідання. *Прогностичний різновид суддівської діяльності* на етапі підготовки до судового засідання обумовлює процес передбачення та прогнозування імовірних подій, що можуть ставатись під час судового засідання. *Основними завданнями* прогностичної діяльності судді є те, що він повинен передбачити ймовірні:

- 1) форми поведінки учасників судового провадження;
- 2) конфлікти між учасниками судового провадження;
- 3) ризики, які можуть викликати небажані явища під час судового засідання;
- 4) наслідки цієї чи іншої діяльності чи бездіяльності;
- 5) наслідки обраної форми поведінки та ін.

Зазначений різновид діяльності судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, перцептивні та специфічні (інтуїція, емпатійність); 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: аутопсихологічною, психологічною, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Вагоме значення для суддівської діяльності має й *конструктивна діяльність*, яка обумовлює процес співвіднесення фактичних даних і поданих доказів. Її *основними завданнями* на етапі підготовки до судового засідання є:

- 1) установлення джерел першорядних фактів та їх внутрішньої узгодженості;
- 2) логічне моделювання та відтворення обстановки досліджуваної події;
- 3) висунення контрверсій;
- 4) установлення необхідності доповнення представлених доказів;
- 5) визначення черговості отримання та дослідження доказів;
- 6) визначення ступеня відповідності висновків обвинувального акта наданим матеріалам кримінального провадження;
- 7) визначення меж майбутнього судового розгляду;
- 8) визначення й обрання засобів, методів і тактичних прийомів суддівської діяльності та ін.

Зазначений різновид діяльності судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: психологічною, правовою, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Психологічна діяльність на етапі підготовки до судового засідання обумовлює процес загальної психологічної атмосфери та ділової обстановки, а також професійно-психологічної оцінки сторін та учасників судового розгляду. *Основними завданнями* цієї діяльності судді є те, що він повинен попередньо визначити:

- 1) типологію особистості учасників судового провадження;
- 2) імовірні стратегії та форми поведінки учасників судового провадження;
- 3) психологічні чинники, що можуть несприятливо вплинути на судовий процес загалом і діяльність судді зокрема;
- 4) закономірності пізнавальних процесів учасників судового провадження;
- 5) характер спірних правовідносин та інших дій;
- 6) закономірності та механізм розвитку того чи іншого явища й ін.

Психологічна діяльність судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні, специфічні та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*:

аутопсихологічною, психологічною, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Комунікативна діяльність. Комунікація судді відіграє важливе значення на етапі підготовки до судового засідання. Він повинен знати психологічні особливості спілкування з різними типами осіб, із представниками засобів масової інформації, з активістами, професійними скаржниками, зі сторонами захисту та обвинувачення та ін. Комунікативний компонент цієї діяльності обумовлює ефективний перебіг комунікації під час підготовки до судового засідання. *Основними завданнями комунікативної діяльності судді на цьому етапі є:*

- 1) визначення найбільш ефективних психологічних технологій і форм спілкування;
- 2) визначення та використання різноманітних методів і прийомів для налагодження психологічного контакту;
- 3) пошук шляхів подолання психологічних бар'єрів і труднощів спілкування;
- 4) визначення сенсорних каналів сприйняття у певних учасників судового провадження тощо.

Цей різновид діяльності судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні, моральні, суспільно спрямовані, контрольні-оціночні та специфічні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: аутопсихологічною, психологічною, комунікативною, загальнокультурною, конфліктологічною, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Стратегічно-тактична діяльність обумовлює процес планування. *Основними її завданнями є:*

- 1) розроблення розгорнутого плану стосовно джерел, необхідних для отримання інформації;
- 2) розроблення тактики дій судді;
- 3) стратегічне планування судового розгляду справи (кримінального провадження) та ін.

Зазначений різновид діяльності судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні, моральні, суспільно спрямовані та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: психологічною, правовою, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Організаційна діяльність судді чітко роз'яснюється у ст. 189 Цивільного процесуа-

льного кодексу України¹, ст. 177 Господарського процесуального кодексу України², ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення³ та ст. 315 Кримінального процесуального кодексу України⁴. Окрім правових основ цієї діяльності, слід ще вказати на те, що суддя повинен організувати не лише власну роботу, але й роботу помічника судді та секретаря судового засідання. Для цього він має знати їх посадові обов'язки й основні напрями їхньої діяльності та нормативно-правові акти, що регламентують їх діяльність.

Організаційна діяльність судді обумовлює процес ужиття необхідних заходів з організації судового засідання. *Основними її завданнями на етапі підготовки до судового засідання є:*

- 1) організація діяльності помічника судді та секретаря судового засідання;
- 2) організація власної діяльності;
- 3) організація діяльності сторін та учасників судового розгляду.

Організаційна діяльність судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні, лідерські, моральні, суспільно-спрямовані, специфічні та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: аутопсихологічною, психологічною, комунікативною, конфліктологічною, управлінською, правовою, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Організаційна діяльність є тісно взаємопов'язаною з *управлінською*, яка забезпечує керування роботою помічників судді та секретарів судового засідання, а також перебіг підготовки до судового засідання. *Основними завданнями управлінської діяльності судді є те, що він на цьому етапі повинен чітко ставити завдання та контролювати їх виконання.*

Цей різновид діяльності судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні, лідерські, моральні, специфічні, суспільно спрямовані та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: аутопсихологічною, психологічною, комунікативною,

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.

² Господарський процесуальний кодекс України : закон України від 06.11.1991 № 1798-XII.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 № 8073-X.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.

конфліктологічною, управлінською, правовою, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Вагоме значення на етапі підготовки до судового засідання має *фіксаційна діяльність*, яка обумовлює процес підготовки й оформлення документів, необхідних для судового розгляду справи (кримінального провадження). *Основними завданнями* цієї діяльності судді є те, що він повинен:

- 1) логічно викласти план заходів, необхідних для судового розгляду справи (кримінального провадження);
- 2) скласти конкретний перелік запитань до сторін та інших учасників судового розгляду справи (кримінального провадження);
- 3) визначити перелік необхідних дій судді тощо.

Фіксаційна діяльність судді: 1) обумовлюється такими основними групами *професійно важливих якостей*, як інтелектуальні, психофізичні та контрольні-оціночні; 2) забезпечується такими основними *видами компетентності*: правовою, інформаційно-технологічною та стратегічно-тактичною.

Висновки

1. Із точки зору психологічної науки діяльність судді на етапі підготовки до судового засідання має такі взаємопов'язані різновиди: організаційний, управлінський, психологічний, комунікативний, гносеологічний, дослідницький, стратегічно-тактичний, конструктивний, прогностичний і фіксаційний. Вони

лежать у підґрунті забезпечення ефективності та результативності процесу судового розгляду справи (кримінального провадження). Кожен різновид має власні завдання, що його визначають і конкретизують. Суддівська діяльність є доволі складною та багатофункціональною, тому велике значення для неї мають особа судді, його рівень кваліфікації, компетентність і професійно важливі характеристики.

2. Визначено, що різновиди діяльності судді на етапі підготовки до судового засідання: 1) обумовлюються такими основними групами професійно важливих якостей, як інтелектуальні, психофізіологічні, перцептивні, лідерські, моральні, комунікативні, суспільно спрямовані, контрольні-оціночні та специфічні; 2) забезпечуються такими основними видами компетентності, як аутопсихологічна, психологічна, комунікативна, загальнокультурна, конфліктологічна, управлінська, правова, інформаційно-технологічна та стратегічно-тактична.

3. Перспективними напрямками дослідження є: 1) визначення основних професійно важливих якостей і різновидів компетентності шляхом обґрунтування та конкретизації основних завдань різновидів діяльності судді на основному та заключному етапах; 2) розроблення психограми судді; 3) дослідження рівня розвитку складових, що обумовлюють компетентність судді та складання «карти компетентностей судді»; 4) визначення напрямів підготовки кандидата до суддівської діяльності; 5) конкретизація основних форм і критеріїв їх кваліфікаційного оцінювання та ін.

Список бібліографічних посилань

1. Марчак В. Я., Черновський О. К. Деякі психологічні особливості судового процесу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2011. Вип. 559. С. 118–122.
2. Костицький М. В., Марчак В. Я., Черновський О. К., Федіна А. В. Психологія судового розгляду кримінальних справ : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 400 с.
3. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. Київ : Ін Юре, 2005. 424 с.

Надійшла до редколегії 20.12.2018

ЦИЛЬМАК А. Н. ВИДЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЬИ НА ЭТАПЕ ПОДГОТОВКИ К СУДЕБНОМУ ЗАСЕДАНИЮ

С точки зрения психологии выделены основные виды деятельности судьи во время подготовки к судебному заседанию и конкретизированы их задачи; определен перечень основных профессионально важных качеств и видов компетентности, которыми должен обладать судья. Это позволит усовершенствовать теоретические положения судебной психологии, а также будет способствовать разработке конкурсных основ отбора судей.

Ключевые слова: судья, судебное заседание, подготовительный этап, судейская деятельность, профессионально важные качества, виды компетентностей.

TSILMAK O. M. TYPES OF ACTIVITY OF A JUDGE AT THE PREPARATORY STAGE TO COURT HEARINGS

It has been noted that the reform of the judicial and legal system is undergoing in Ukraine. Its main objective is to update the judicial branch of power to restore confidence in the court. Judicial activity is quite complex and multifunctional. Therefore, the personality of a judge, his level

of qualification, competence and professionally important characteristics are of great importance for this activity.

The author from the point of view of psychological science has analyzed the content of the basic normative and legal acts regulating judicial activity, as well as its content at the preparatory stage; has conducted a survey of judges on their main areas of activity during the preparation for court hearings. On this basis, the author has distinguished the following interrelated types of judge's activities: organizational, managerial, psychological, communicative, epistemological, research, strategic and tactical, constructive, prognostic and fixative. These types are the basis of ensuring the effectiveness and efficiency of the trial process (criminal proceedings). The author has specified the task for each type of judge's activity.

It has been noted that the types of activity of a judge at the preparatory stage of court hearings: 1) are stipulated by such main groups of professionally important qualities as intellectual, psycho-physiological, perceptual, leadership, moral, communicative, socially oriented, specific, control and evaluation; 2) are provided by such basic types of competence as auto-psychological, psychological, communicative, general cultural, conflict, management, legal, informational and technological, strategic and tactical. It has been stressed that the above mentioned provisions will improve theoretical positions of forensic psychology, as well as will contribute to the development of competitive principles for the selection of judges.

The author has indicated perspective directions of research: 1) definition of the main professionally important qualities and varieties of competence by substantiating and specifying the main tasks of the types of judge's activity at the main and final stages; 2) development of a psychic profile of a judge; 3) research of the level of development of the components that determine the competence of a judge and the compilation of "Judge's Map of Competence"; 4) determining the directions of preparation of candidates for judicial activity; 5) specification of the basic forms and criteria of their qualification assessment.

Keywords: *judge, court hearing, preparatory stage, judicial activity, professionally important qualities, types of competencies.*